

УДК 811.161

DOI <https://doi.org/10.52726/as.pedagogy/2021.3.1.16>**Л. В. РУСКУЛІС***доктор педагогічних наук, доцент,**завідувач кафедри української мови і літератури,**Миколаївський національний університет імені В. О. Сухомлинського,**м. Миколаїв, Україна**Електронна пошта: ruskulis_lilya@ukr.net**<http://orcid.org/0000-0003-2293-5715>***ФОРМУВАННЯ ГРАМАТИЧНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ УЧНІВ ЗЗСО:
ТЕОРЕТИЧНИЙ АСПЕКТ**

У статті наголошено, що прерогативна мета сучасної освіти – це формування компетентного учня, який на високому рівні оволодів усіма мовними рівнями та вільно послуговується засобами української мови в усіх видах мовленнєвої діяльності; підкреслено, що граматичний рівень закладає основи для розуміння мови як цілісної системи; з'ясовано тісний взаємозв'язок граматики з фонетикою та лексикою української мови й проаналізовано чинну програму з української мови з метою визначення інформаційного обсягу, що засвоюють учні, простудійовано поняття «граматична компетентність» й визначено, що це рівень оволодіння граматичною системою мови (морфемна будова слів; види морфем, способи словотвору; морфологічна й синтаксична структура української мови); оперування термінологічним апаратом; системне оволодіння граматичними поняттями й засобами вираження граматичних категорій на основі ґрунтовних знань із усіх рівнів української мови; «чуття» граматичної форми; вміння використовувати здобуті граматичні знання в процесі мовленнєвої діяльності; потрактовано системотвірні компоненти граматичної компетентності (мотиваційний, гностичний та особистісний; досліджено домінуючі складники граматичної компетентності (граматичні навички, граматичні знання й граматична усвідомленість) та визначено, що граматичні навички – це автоматизоване оперування граматичними явищами; граматичні знання – це оволодіння граматичними правилами в межах чинної програми та практичне застосування їх, а граматичне усвідомлення – це осмислення граматичних категорій, що засвоюються в шкільному курсі мови; висвітлено етапи формування граматичних понять: аналіз мовного матеріалу з метою виокремлення домінуючих ознак поняття; узагальнення магістральних ознак граматичного поняття, встановлення між ними зв'язків та засвоєння терміна; уточнення ознак поняття; конкретизація поняття в процесі виконання вправ (практичний аспект); розмежовано репродуктивні та рецептивні граматичні навички та з'ясовано етапи формування їх; наголошено, що глибоке засвоєння граматичного рівня української мови неможливе без активної мовленнєвої діяльності.

Ключові слова: граматики, граматична компетентність, морфологічна й синтаксична субкомпетентність, граматичні навички, граматичні поняття.

Постановка проблеми. Вектори сучасної освіти спрямовані на формування компетентного учня, який на належному рівні оволодів усіма мовними рівнями, вільно послуговується засобами української мови в усіх видах мовленнєвої діяльності. Саме засвоєння граматики закладає підґрунтя для усвідомлення цілісності мови, її системності, специфіки лексико-граматичних класів частин мови, їхніх розрізняювальних ознак й розуміння особливостей синтаксичної будови мови, бо, як наголошує Н. Сокаль, «лексико-граматичний підхід до слова, навіть на елементарному рівні початкової школи, вже впорядковує уявлення учнів про слово. Адже єдність узагальненого значення, спільність граматичних категорій і синтаксичних функцій дозволяє систематизувати слова, поділивши їх на різні частини мови» [Сокаль М.].

Граматики охоплює знання учнів ЗЗСО з фонетики та лексики, отримані в 5–6 класах. Здобувачі освіти усвідомлюють, що звуки й слова – це не той елемент у мові, за допомогою якого уможливується обмін і передавання інформації. Слово, його форма «визначається обов'язковими правилами, закономірностями видозміни їх внутрішньої структури і сполучуваності у межах комунікативних одиниць – різнотипних речень» [Вихованець Городенська Грищенко : 32], що й репрезентує граматичний рівень української мови. Погоджуємося з міркуванням М. Кочергана про те, що «оскільки граматики має узагальнюючий характер, то в ній найяскравіше виявляються найбільш суттєві риси структури мови» [Кочерган : 263]. Аналіз наукової літератури переконує, що осно-

вне завдання граматки – організація й надання форми словам, пов'язуючи їх у словосполучення й речення відповідно до норм української мови. Засвоєння законів граматики й оволодіння граматичними правилами дозволяє вільно й правильно висловлювати власні думки, доречно використовувати мовні засоби згідно з ситуацією мовлення. Граматичні засоби демонструють спосіб мислення, світосприйняття й відтворення думки, а отже, як наголошують автори «Методики навчання української мови в середніх освітніх закладах», саме «граматика традиційно посіла центральне місце у шкільному курсі рідної мови, а матеріал мовної змістової лінії програми спрямований на засвоєння функцій граматичних одиниць як важливої передумови формування практичних умінь та навичок учнів у різних видах мовленнєвої діяльності» [Методика : 197].

Аналіз попередніх досліджень. Студіювання граматичної будови мови всебічно висвітлено в працях В. Бабайцевої, О. Бондарко, Б. Головіна, О. Есперсена, О. Пешковського, Ф. Фортунатова, О. Шахматова, Д. Штелінга, Л. Щерби, Р. Якобсона та інших. У вітчизняній науці дослідження цієї проблеми репрезентовано в працях О. Безпояско, І. Білодіда, І. Вихованця, К. Городенської, В. Горпинича, А. Грищенко, М. Жовтобрюха, А. Загнітка, М. Калька, І. Кучеренка, М. Плющ, І. Погрібного, В. Русанівського та інших, де потрактовано погляди на граматику як систему морфологічних категорій і форм слів різних частин мови, синтаксичних категорій, словосполучень і речень та способи словотворення; з'ясовано, що граMATика тісно об'єднує морфеміку, словотвір, морфологію, синтаксис, що становлять підсистеми або рівні граматичної її будови; витлумачено поняття «граматичне значення», «граматична форма слова», «граматична категорія».

Роль граматики в шкільному курсі мови розкрито в пошуках О. Біляєва, О. Горошкіної, Н. Дикої, С. Карамана, В. Мельничайка, С. Омельчука, М. Пентилюк, М. Плющ, О. Теучова, М. Шкільника та інших, дослідження яких присвячені визначенню домінантних підходів, принципів, закономірностей, методів та прийомів навчання граматики.

Мета статті – окреслити лінгводидактичне поняття «граматична компетентність», охарак-

теризувати її системотвірні компоненти, домінантні складники, етапи формування граматичних понять та різновиди граматичних навичок учнів ЗЗСО.

Виклад основного матеріалу. Аналіз лінгводидактичної літератури переконує нас, що проблема формування граматичної компетентності школярів є актуальною. Так, І. Кушнір визначає її як «важливий складник комунікативної компетентності учнів основної школи; комплекс знань про граматичні одиниці, засоби вираження граматичних категорій та граматичних значень; умінь і навичок будувати ефективну мовленнєву поведінку з урахуванням особливостей функціонування граматичних одиниць у текстах різної жанровостильової належності, комунікативного досвіду використання їх в усному й писемному мовленні; сформованих цінностей, що виявляються передусім в усвідомленні учнями ролі мови в розвитку особистості» [Кушнір : 7–8]. Нам імпує думка Ф. Бацевича, який потрактовує її як «уміння мовця будувати ефективну мовленнєву поведінку, яка відповідає нормам соціальної взаємодії, притаманним конкретній культурі; вміння учасників спілкування володіти комунікативними стратегіями, правилами спілкування й передбачає органічну єдність мовної, мовленнєвої, прагматичної та предметної компетенцій» [Бацевич : 228]. Погоджуємося й із розвідками І. Тригуб, що це «здатність людини до коректного граматичного оформлення своїх усних і писемних висловлювань і граматичного оформлення мовлення інших, яка базується на складній динамічній взаємодії відповідних навичок, знань та граматичної усвідомленості [Тригуб : 75]. Звертаємося також і до студіювань О. Вовк, де з'ясовано, що граматична компетентність – це оволодіння граматичними засобами мови й уміння використання їх, правильність уживання граматичних форм відповідно до законів граматики, розуміння й висловлювання значення, вибудовування й розпізнавання фраз [Вовк О. : 3]. Дослідження дають можливість обґрунтувати таке розуміння граматичної компетентності – рівень оволодіння граматичною системою мови (морфемна будова слів; види морфем, способи словотвору; морфологічна й синтаксична структура української мови); оперування термінологічним апаратом;

системне оволодіння граматичними поняттями й засобами вираження граматичних категорій на основі ґрунтовних знань із усіх рівнів української мови; «чуття» граматичної форми; вміння використовувати здобуті граматичні знання в процесі мовленнєвої діяльності. Складниками граматичної компетентності є морфологічна та синтаксична субкомпетенції.

Т. Горохова окреслює системотвірні компоненти граматичної компетентності, до яких уналежнює: а) *мотиваційний*, бо саме від потреб і мотивів залежить рівень засвоєння знань, прагнення до самовдосконалення й саморозвитку, стремління засвоїти морфологічні особливості та синтаксичну структуру мови й правильне застосування граматичних правил у мовленнєвій діяльності; б) *гностичний* репрезентує основоположну роль теоретичних знань у процесі розвитку особистості й пов'язаний із такими вміннями та навичками: репродуктивні (з'ясування механізмів функціонування граматичного рівня мови на основі правил; визначення функційного призначення самостійних і службових частин мови; розуміння предмету синтаксису та характеристика типів синтаксичних зв'язків, синтаксична особливість словосполучення й речення тощо), аналітичні (конкретизувати абстрактну суть домінуючих понять, досліджувати лінгвістичну природу граматичного значення, граматичного способу, граматичної категорії, аналізувати принципи виокремлення частин мови та характеризувати їх, здійснювати повний морфологічний аналіз частин мови; визначати й описувати синтаксичні одиниці різних рівнів, виконувати повний синтаксичний аналіз словосполучення та речення; визначати головні та другорядні члени речення, графічно зображати синтаксичні конструкції; характеризувати текст як лінгвістичну й комунікативну одиницю тощо); рецептивні (сприймання комунікативних одиниць відповідно до граматичних правил); продуктивні (дотримання правописних норм; правил побудови речень відповідно до стилю та жанру мовлення, інтонуювання речень, розстановка розділових знаків); прогностичні (прогнозування правильно граматично оформлених конструкцій); в) *особистісний* є поштовхом до усвідомлення потреби засвоювати граматичні особливості української мови й характеризується здатністю до осмислення граматичних явищ на

основі аналізу, синтезу, індукції, дедукції, узагальнення, систематизації тощо. [Горохова]. Дослідження переконують, що всі компоненти тісно пов'язані між собою. Лише від змотивованого й усвідомленого розуміння потреби засвоювати граматичні норми української мови, щоденної кропіткої праці з вивчення теоретичних положень та вироблення практичних навичок залежить рівень сформованості граматичної компетентності учнів.

Нам імпонує думка І. Тригуб про те, що домінуючими складниками граматичної компетентності є: граматичні навички, граматичні знання й граматична усвідомленість [Тригуб : 75]. Граматичні навички – це автоматизоване оперування граматичними явищами. Граматичні знання – це оволодіння граматичними правилами в межах чинної програми та практичне застосування їх. Граматичне усвідомлення – це осмислення граматичних категорій, що засвоюються в шкільному курсі мови.

Аналіз чинної програми з української мови репрезентує систему необхідних граматичних понять, що є основою систематичного знання, де граматичні поняття – це «лінгвістичні концепти як навчальні одиниці, що характеризують граматичну систему української мови» [Омельчук : 119]. У шкільному курсі української мови учні вивчають розділ «Словотвір. Орфографія», з'ясовуючи питання: змінювання й творення слів, твірне слово, основні способи словотворення (префіксальний, суфіксальний, префіксально-суфіксальний, безафіксний, складання основ, абревіатура, перехід з однієї частини мови в іншу); словотвірний ланцюжок, словотвірний розбір слова; зміни приголосних у процесі творення слів; складні слова, їх правопис; складноскорочені слова, їх правопис. У процесі вивчення морфології учні повторюють вивчене в початковій школі про самостійні частини мови; усвідомлюють поняття «граматична помилка» та умовне позначення її. Основою для засвоєння синтаксису є отримані раніше знання, що передбачають розгляд питань про словосполучення, його будову й види, засоби вираження головного слова; види речень, граматичну помилку та її умовне позначення [Українська мова]. Такі знання закладають основи формування граматичної компетентності. Слід наголосити також, що формування

граматичної компетентності слід здійснювати в системі, тісному зв'язку з фонетикою, орфографією, лексикою.

У науковій літературі виокремлено чотири етапи формування граматичних понять: аналіз мовного матеріалу з метою виокремлення доміантних ознак поняття; узагальнення магістральних ознак граматичного поняття, встановлення між ними зв'язків та засвоєння терміна; уточнення ознак поняття; конкретизація поняття в процесі виконання вправ (практичний аспект) [Цоуфал : 159]. Заслуговують на увагу рекомендації Н. Дикої про послідовність опрацювання граматичних понять за допомогою пошукової роботи демонстрування різних мовних явищ, що забезпечує розпізнавання нового мовного явища з низки вивчених раніше; спостереження й аналіз лінгвістичного матеріалу з метою виокремлення доміантних ознак поняття; порівняння мовних явищ; абстрагування їх у певних термінах; узагальнення поняття [Дика : 92–93].

Грамматичні навички в науковій літературі розподілено на репродуктивні та рецептивні. Сформованість репродуктивної навички – вміння висловлювати власні думки в усному та писемному мовленні. Для здійснення комунікативного наміру необхідним є вибір граматичної структури відповідно до ситуації мовлення та оформлення її відповідно до норм (морфологічних та синтаксичних) української мови, що відбувається паралельно. Магістральними ознаками граматичної навички є її автоматизованість, стійкість та гнучкість. Формування рецептивної навички уможливорює функціонування вміння розуміти співрозмовника в усному та писемному мовленні й полягає в прийнятті звукового чи графічного образу граматичної структури [Попельнух].

Н. Скляренко окреслює три етапи формування репродуктивних і рецептивних граматичних навичок [Скляренко : 5–9], що ми продемонструємо в таблиці.

Цікавою, на нашу думку, є міркування науковців про те, що «умова формування граматичної навички – достатня кількість лексичних одиниць, на які поширюється граматичне правило», оскільки для автоматизації навички необхідним є на різноманітному лексичному матеріалі багаторазове повторення однієї й тієї ж дії [Зозуля, Поздрань, Франчук]. Дослідники пропонують виокремлення стадій формування граматичних навичок: сприйняття типової структури (спостереження, аналіз); імітація; підстановка; трансформація; репродукція; комбінування. Такі етапи визначають урахування певних підходів, закономірностей, принципів та методів і прийомів навчання, виокреслюють систему завдань та вправ для формування граматичної компетентності учнів.

У процесі формування граматичної компетентності учні оволодівають такими граматичними знаннями: граматичні елементи (морфеми, основа та афікси, слова тощо), категорії (число, відмінок, рід, конкретне / абстрактне, перехідне / неперехідне, видо-часові форми, активні / пасивні, класи (відмінювання дієслів, відмінювання іменників, прикметників тощо), синтаксичні структури (прогнозування синтаксичної схеми висловлювання; пов'язування речень на рівні надфразових єдностей); узагальнення граматичних понять. Однак слід наголосити й на тому, що глибоке засвоєння граматичного рівня української мови неможливе без активної мовленнєвої діяльності – розуміння й висловлення думки, оформленої за допомогою засобів мови.

Таблиця

Етапи формування граматичних навичок

Етапи формування граматичних навичок	I етап	II етап	III етап
Репродуктивні навички	Ознайомлення з новою граматичною структурою на рівні фразової єдності	Автоматизація мовних дій на рівні фрази	Автоматизація мовних дій із вивченою граматичною структурою
Рецептивні навички	Сприймання граматичних явищ у контексті (формальні ознаки)	Розпізнавання й диференціювання нових граматичних сигналів; прогнозування синтаксичних структур	Операції I та II етапів, що виконуються в контекстах, у яких граматичні структури використовуються з засвоєними раніше

Висновки. Проведене дослідження уможливило довести магістральну роль граматики в шкільному курсі української мови, який спрямований на вивчення основних функцій граматичних одиниць як важливої передумови формування практичних навичок здобувачів освіти. Засвоєння граматики – це формування граматичних умінь та навичок (репродуктивні та рецептивні), що відбувається в декілька етапів, кожен

із яких вимагає від учителя вибору специфічних методів і прийомів навчання. Навчити учнів граматично правильно будувати власні висловлювання, розуміти висловлювання оточуючих, формувати їхню граматичну компетентність.

У перспективі плануємо дослідження лінгвістичних основ граматики та розробку методичної системи формування граматичної компетентності учнів ЗЗСО.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бацевич Ф. С. Вступ до лінгвістичної генеалогії : навч. посіб. Київ : Видавничий центр «Академія», 2006. 248 с.
2. Вихованець І. Р., Городенська К. Г., Грищенко А. П. Граматика української мови. Київ : Рад. школа, 1982. 208 с.
3. Вовк О. І. Формування англомовної граматичної компетентності у майбутніх учителів в умовах інтенсивного навчання : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.02. Київ, 2008. 276 с.
4. Горохова Т. Граматична компетентність як складова професіограми студента-філолога. URL: https://elibrary.kubg.edu.ua/id/eprint/1082/1/T_Gorohova_DMU_3_GI.pdf.
5. Дика Н. Лінгводидактичні особливості засвоєння граматичних понять учнями 8-9 класів. *Освітологічний дискурс*, 2015. № 3 (11). С. 90–101.
6. Зозуля І., Поздрань Ю., Франчук Н. Роль граматики в практичному оволодінні українською мовою як іноземною. *Dynamics of the development of world science. Abstracts of the 6th International scientific and practical conference*. Perfect Publishing. Vancouver, Canada. 2020. Pp. 21–27. URL: <http://sci-conf.com.ua>.
7. Кочерган М. П. Вступ до мовознавства: підруч. 3-тє вид., стереотип. Київ : ВЦ «Академія». 2014. 304 с. (Серія «Альма-матер»).
8. Кушнір Т. Формування граматичної компетентності учнів 8 – 9 класів у процесі вивчення синтаксису : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.02. Київ, 2016. 294 с.
9. Методика навчання української мови в середніх освітніх закладах: підруч. для студ. філологічних факультетів України / кол. авторів за ред. М. І. Пентилюк. Київ : Ленвіт, 2004. 400 с.
10. Омельчук С. Навчання морфології української мови на засадах дослідницького підходу : теорія і практика : монографія. Київ : Генеза, 2014. 368 с.
11. Попельнух Д.. Формування граматичних навичок у студентів. URL: <http://www.repository.hneu.edu.ua/bitstream/123456789/16768/1/Popelnukh.pdf>.
12. Скляренко Н. Як навчати сьогодні іноземних мов (концепція). *Іноземні мови*. 1995. № 1. С. 5–9.
13. Сокаль М. Про методичні орієнтири в опрацюванні граматичного матеріалу. URL: <https://ojs.ukrlogos.in.ua/index.php/interconf/article/view/2284>.
14. Тригуб І. П. Формування граматичної компетентності у студентів немовних спеціальностей ВНЗ у процесі вивчення англійської мови. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету*. Сер.: Філологія. 2014. № 10. Т. 2. С. 74–75.
15. Українська мова 5–9 класи. Програма для загальноосвітніх навчальних закладів. URL: <https://mon.gov.ua/ua/osvita/zagalna-serednya-osvita/navchalni-programi/navchalni-programi-5-9-klas>.
16. Цоуфал Л. С. Лінгводидактичні засади навчання морфології в загальноосвітній школі *Науковий вісник Криворізького державного педагогічного університету. Філологічні студії*. 2010. Вип. 4. С. 155–162.

REFERENCES

1. Batsevych, F. S. (2006). *Vstup do lnhvistychnoi henolohii* [Introduction to linguistic genealogy]. Kyiv: Vydavnychiy tsentr "Akademiia" [in Ukrainian].
2. Vykhovanets, I. R., Horodenska, K. H., & Hryshchenko, A. P. (1982). *Hramatyka ukrainskoi movy* [Grammar of the Ukrainian language]. Kyiv: Rad. Shkola [in Ukrainian].
3. Vovk, O. I. (2008). *Formuvannia anhlomovnoi hramatychnoi kompetentsii u maibutnix uchyteliv v umovakh intensyvnoho navchannia* [Future Teachers' English Grammar Competence Development in the Intensive Teaching]. (Candidate's thesis). Kyiv [in Ukrainian].
4. Horokhova, T. *Hramatychna kompetentsiia yak skladova profesiohramy studenta-filoloha* [Grammatical competence as a component of the professional profile of a student-philologist]. Retrieved from https://elibrary.kubg.edu.ua/id/eprint/1082/1/T_Gorohova_DMU_3_GI.pdf. [in Ukrainian].
5. Dyka, N. (2015). *Linhvodydaktychni osoblyvosti zasvoiennia hramatychnykh poniat uchniamy 8–9 klasiv* [Linguodidactic features of mastering grammatical terms by students of 8–9 forms]. *Osvitohichnyi dyskurs*, 3 (11), 90-101 [in Ukrainian].

6. Zozulia, I., Pozdran, Yu., & Franchuk, N. (2020). Rol hramatyky v praktychnomu ovolodinni ukrainskoiu movoiu yak inozemnoi [The role of grammar in the practical mastery of the Ukrainian language as a foreign language]. *Dynamics of the development of world science: abstracts of the 6th International scientific and practical conference*. Perfect Publishing, Vancouver, Canada. Retrieved from <http://sci-conf.com.ua>. [in Ukrainian].
7. Kocherhan, M. P. (2014). *Vstup do movoznavstva* [Introduction to Linguistics]. Kyiv: VTs "Akademiia" [in Ukrainian].
8. Kushnir, T. (2016). *Formuvannia hramatychnoi kompetentnosti uchniv 8–9 klasiv u protsesi vyvchennia syntaksysu* [Formation of pupils' grammatical competence of 8–9 forms in the process of studying syntax]. (Candidate's thesis). Kyiv [in Ukrainian].
9. Pentyliuk, M. I. (Ed.). (2004). *Metodyka navchannia ukrainskoi movy v serednikh osvitykh zakladakh* [Methods of teaching the Ukrainian language in secondary schools]. Kyiv: Lenvit [in Ukrainian].
10. Omelchuk, S. (2014). *Navchannia morfolohii ukrainskoi movy na zasadakh doslidnytskoho pidkhodu: teoriia i praktyka* [Teaching the morphology of the Ukrainian language on the basis of a research approach: theory and practice]. Kyiv: Heneza [in Ukrainian].
11. Popelnukh, D. *Formuvannia hramatychnykh navychok u studentiv* [Formation of students' grammar skills]. Retrieved from <http://www.repository.hneu.edu.ua/bitstream/123456789/16768/1/Popelnukh.pdf> [in Ukrainian].
12. Skliarenko, N. (1995). Yak navchaty sohodni inozemnykh mov (kontseptsii) [How to teach foreign languages today (concept)]. *Inozemni movy*, 1, 5-9 [in Ukrainian].
13. Sokal, M. Pro metodychni oriientyry v opratsiuvanni hramatychnoho materialu [About methodological guidelines in processing of grammatical material]. Retrieved from <https://ojs.ukrlogos.in.ua/index.php/interconf/article/view/2284> [in Ukrainian].
14. Tryhub, I. P. (2014). Formuvannia hramatychnoi kompetentsii u studentiv nemovnykh spetsialnosti VNZ u protsesi vyvchennia anliiskoi movy [Formation of students' grammatical competence of non-language majors of the university in the process of learning English]. *Naukovyi visnyk Midnarodnoho humanitarnoho universytetu. Ser.: Filolohiia*, 10 (2), 74–75 [in Ukrainian].
15. *Ukrainska mova 5-9 klasy. Prohrama dlia zahalnoosvitykh navchalnykh zakladiv* [Ukrainian language for 5-9 forms. The syllabus for secondary schools]. Retrieved from <https://mon.gov.ua/ua/osvita/zagalna-serednya-osvita/navchalni-programi/navchalni-programi-5-9-klas> [in Ukrainian].
16. Tsoufal, L. S. (2011). Lihvodiydaktychni zasady navchannia morfolohii v zahalnoosvitynii shkoli [Linguodidactic principles of teaching morphology in secondary school]. *Naukovyi visnyk Kryvorizkoho derzhavnogo pedahohichnoho universytetu. Filolohichni studii*, 4, 155-162 [in Ukrainian].

L. V. RUSKULIS

*Doctor of Pedagogical Sciences, Associate Professor,
Head of the Department of Ukrainian Language and Literature,
V. O. Sukhomlinsky Mykolaiv National University,
Mykolaiv, Ukraine
E-mail: ruskulis_lilya@ukr.net
<https://orcid.org/0000-0003-2293-5715>*

FORMATION OF GRAMMATICAL COMPETENCE OF PUPILS OF GENERAL SECONDARY EDUCATION INSTITUTIONS: THEORETICAL ASPECT

The article emphasizes that the prerogative goal of modern education is to form a competent pupil who has mastered all language levels at a high level and freely uses means of the Ukrainian language in all types of speech activities. It is underlined that the grammatical level lays the foundations for understanding language as a holistic system. The close connection of grammar with phonetics and vocabulary of the Ukrainian language has been clarified. The current Ukrainian language program has been analysed in order to determine the amount of information that pupils learn. The concept of "grammatical competence" has been studied and it has been determined as the level of mastering the grammatical system of language (morpheme word structure, types of morphemes, word formation methods, morphological and syntactic structure of the Ukrainian language), operation of terminological apparatus, systematic mastering of grammatical concepts and means of expression of grammatical categories on the basis of fundamental knowledge from all levels of the Ukrainian language, "sense" of grammatical form, ability to use the acquired grammatical knowledge in the process of speech activity. System-forming components of grammatical competence (motivational, gnostical and personal) have

been interpreted. The dominant components of grammatical competence (grammatical skills, grammatical knowledge and grammatical awareness) have been investigated. It is determined that grammatical skills are automated operation of grammatical phenomena; grammatical knowledge is the mastery of grammatical rules within the current program and their practical application, and grammatical awareness is the understanding of grammatical categories that are learned in the school language course. The stages of formation of grammatical concepts have been represented: the analysis of language material for the purpose of allocation of dominant signs of a concept; generalization of the main features of the grammatical concept, establishing links between them and mastering the term; clarification of features of the concept; concretization of the concept in the process of performing exercises (practical aspect). Reproductive and receptive grammatical skills have been distinguished and the stages of their formation have been clarified. It is emphasized that deep mastering of the grammatical level of the Ukrainian language is impossible without active speech activity.

Key words: grammar, grammatical competence, morphological and syntactic sub-competence, grammatical skills, grammatical concepts.